

Struktura pojęć afektywnych u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym

Głównym celem pracy badawczej jest opis oraz analiza treści i struktury pojęć afektywnych w zakresie pięciu emocji podstawowych *radość*, *smutek*, *strach*, *złość*, *zdziwienie* u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym.

Zasadniczy problem badawczy brzmi następująco: „Czym charakteryzuje się struktura i treść pojęć emocjonalnych pięciu emocji podstawowych: *radość*, *smutek*, *strach*, *złość*, *zdziwienie* u dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym?”. Kolejne dwa problemy są następujące: „Czy i jakie zmiany występują w zakresie rozpoznawania emocji *radość*, *smutek*, *złość*, *strach* i *zdziwienie* na podstawie wyrazu twarzy dzieci przedstawionych na fotografiach na przestrzeni okresu przedszkolnego i wczesnoszkolnego?” oraz „Czy i jakie zmiany występują w zakresie deklarowanego regulowania emocji *złość*, *strach*, *smutek* na przestrzeni okresu przedszkolnego i wczesnoszkolnego?”.

Badania były realizowane w układzie poprzecznym (transwersalnym) wśród dzieci wybranych z sześciu grup wiekowych: 4;0–4;11, 5;0–5;11, 6;0–6;11, 7;0–7;11, 8;0–8;11, 9;0–9;11. Do analizy wyników badań posłużyły dane zebrane od grupy 240 dzieci. W każdym z sześciu wyznaczonych przedziałów wiekowych znajdowało się po 20 dziewczynek i 20 chłopców.

Wstępnym kryterium selekcji dzieci do badań było wyrażenie zgody na badania przez rodziców lub opiekunów dziecka. Następnym kryterium był prawidłowy rozwój intelektualny i językowy oceniany wystandaryzowanymi narzędziami na pierwszym etapie badań, jak również brak przejawianych symptomów zaburzeń czy opóźnień rozwojowych ocenianych przez rodziców lub opiekunów dziecka. W celu opisu treści i struktury pojęć emocjonalnych posłużono się eksperymentalną techniką stworzoną przez S. Grabiasa (2012), która pozwoliła na uzyskanie informacji dotyczących sześciu podstawowych cech składowych danego pojęcia, tj. kategorie: nosiciel, cechy, czynności, przyczyny, okoliczności/skutek oraz dodatkowo jego oceny. Autorka badań niejako odwróciła tę procedurę i sformułowała pytania wywiadu w oparciu o elementy struktury kognitywnej pojęć emocjonalnych, takich jak *radość*, *smutek*, *strach*, *złość*, *zdziwienie*.

Prezentacja wyników badań dotyczących treści i struktury pojęć emocji *radość*, *smutek*, *strach*, *złość*, *zdziwienie* u dzieci z dwóch okresów – przedszkolnego i wczesnoszkolnego – umożliwiła pokazanie linii rozwoju wiedzy o emocjach wśród badanych. W umysłach dzieci w wieku przedszkolnym definicje poszczególnych emocji przeniknięte są

antropocentryczną postawą wobec rzeczywistości oraz antropomorfizmem w postrzeganiu otaczających je zjawisk i obiektów. Dokonując opisu emocji, dzieci najmłodsze stosowały głównie definicje tautologiczne, zawierające słowa bliskoznaczne, wśród których dominowały czasowniki opisujące te stany emocjonalne. Miały one trudność z procesem kategoryzacji, a zatem z czynnością poznawczą prowadzącą do przypisywania egzemplarzy – w tym przypadku nazw poszczególnych stanów emocjonalnych – do kategorii *emocje/uczucia*. Z kolei u dzieci w wieku wczesnoszkolnym częściej używały nazw z poziomu nadrzędnego (abstrakcyjnego). Ponadto badani, definiując emocję, odwoływały się do konkretnych sytuacji mogących być jej źródłem, czyli stosowali definicje opisowe. Kategoria ta najczęściej pojawiała się w grupie dzieci będących u progu szkoły podstawowej.

Dzieci w wieku przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym jako nosiciela emocji głównie podawały osoby z najbliższego otoczenia oraz członków rodziny. Ponadto, młodsze dzieci wskazywały na postaci duchowe i fikcyjne czy też zjawiska przyrody lub przedmioty, co związane jest z cechą myślenia dziecięcego, czyli antropomorfizmem. Wśród dzieci starszych częściej pojawiała się kategoria dotycząca każdego człowieka, która świadczy o budującej się świadomości, że odczuwanie emocji jest właściwością typowo ludzką i dotyczy całego gatunku ludzkiego.

W wiedzy o przejawach emocji wśród dzieci w okresie wczesnoszkolnym są obecne przede wszystkim wyraziste, dostępne percepcyjnie wskaźniki ich przeżywania. W rozpoznawaniu szczególnie znacząca jest dla nich twarz i zachodzące w niej zmiany mimiczne, jak również zmiany w zachowaniach osoby przeżywającej dany stan afektywny. Dzieci w wieku przedszkolnym również uwzględniały wskazane cechy percepcyjne, opisując objawy radości i zdziwienia, natomiast podczas charakterystyki pozostałych emocji głównie nazywały minę osoby odczuwającej określoną emocję.

Podobna sytuacja miała miejsce przy opisach okoliczności związanych z przeżywaniem przez kogoś emocji i ocenie w kategoriach moralnych dokonywanych przez badanych z dwóch okresów rozwojowych. W ich opinii radość jest emocją dobrą, natomiast opisując własne reakcje w odpowiedzi na radość drugiego człowieka, podają zachowania zgodne ze stanem emocjonalnym osoby radosnej, czyli odzwierciedlają pozytywny stan afektywny tej osoby. Z kolei smutek, strach i złość zostały ocenione przez dzieci w wieku przedszkolnym oraz wczesnoszkolnym jako negatywne stany afektywne, z tym że ci drudzy dokonywali dodatkowo ocen relatywnych i ambiwalentnych w zakresie wskazanych emocji. Ponadto dzieci w wieku 4–9 lat, opisując własne reakcje w odpowiedzi na smutek, strach czy złość drugiego człowieka, głównie podawały zachowania mające na celu pomoc tej osobie w

ich redukcji poprzez autoregulację czy znalezienie innego sposobu na poradzenie sobie z przeżyciami.

W przypadku emocji *zdziwienie* odnośnie do jej oceny czy opisu reakcji w odpowiedzi na zdziwienie drugiego człowieka, to u przedszkolaków dominował brak wiedzy w tym zakresie opisany stwierdzeniem „nie wiem” lub „nie”. Analizy dotyczące charakterystyk przyczyn emocji pokazują, że zarówno dzieci w wieku przedszkolnym, jak i w okresie wczesnoszkolnym najczęściej wskazywały zachowania zaliczane do tych samych kategorii.

Z przedstawionej analizy treści wypowiedzi wyłania się niezwykle bogaty i złożony obraz emocji i różnych jej aspektów (elementów struktury, tj.: definicja/kategoria definicyjna, nosiciel, przejawy, przyczyny, okoliczności, charakterystyki behawioralne czy ocena dokonywana w kategoriach moralnych) stanowiący treść pojęć *radości*, *smutku*, *strachu*, *złości* i *zdziwienia*.

Natolia Jach-Sławna